

WIE KIEST ER GEEN PARTIJ?

In België zijn er meer mensen die geen stem uitbrengen dan er kiezers zijn voor de grootste partij. Daar zijn blanco of ongeldige stemmen bij, maar het aantal thuisblijvers is veel groter, ondanks de geldende opkomstplicht. En dan zijn er nog de inwoners die niet mogen stemmen. In deze bijdrage wordt nagegaan hoe groot deze groepen zijn, waar ze wonen, en hoe ze evolueren.

Er is al heel wat geschreven over de Belgische parlementsverkiezingen van 21 mei 2019. De klassieke vragen passeerden de revue, met veel aandacht voor politieke partijen en partijpolitiek. Welke partijen worden tot de winnaars of verliezers gerekend? Waarom behaalden zij zo veel of zo weinig stemmen? Hoever liggen de standpunten uiteen? Wie kan met wie een regering vormen? Enzovoort. Allemaal vragen op basis van het stemgedrag van de Belgen. Minder aandacht ging uit naar wie niet stemde. In vergelijking met landen zonder opkomstplicht blijft het aandeel Belgische kiezers dat geen stem uitbrengt (in de vorm van een blanco of ongeldige stem of door thuis te blijven) relatief beperkt. Maar dat betekent niet dat het om een kleine groep gaat. In dit artikel wordt die groep in kaart gebracht. Om hoeveel mensen gaat het? Zijn er geografische verschillen? En zijn daar verklaringen voor? Ook de evolutie van het aantal niet-stemmers wordt bekeken. Wordt deze groep steeds groter of lijkt dat alleen maar zo? In het eerste deel bekijken we welk aandeel van de ingeschreven kiezers niet stemt, hetzij omdat ze hun stembiljet blanco lieten of ongeldig stemden, hetzij omdat ze thuisbleven. In het tweede deel bekijken we alle meerderjarige inwoners, dus ook diegenen die niet mogen stemmen. Op die manier krijgen we een vollediger beeld van de (niet-)representativiteit van het kiesresultaat.

Wie mag stemmen, maar doet het niet?

Het antwoord op deze vraag vinden we in Tabel 1. 438.095 inwoners brachten op 21 mei 2019 een blanco of ongeldige stem uit en maakten op die manier geen keuze. Maar het aantal mensen dat niet kwam opdagen bedroeg met 949.076 meer dan het dubbele. In totaal brachten dus 1.387.171 ingeschreven kiezers geen stem uit. Dat is meer dan het aantal stemmen dat werd gegeven aan de grootste partij (de Vlaams-nationale N-VA). Deze partij komt overigens niet in elk gewest voor. Wanneer we de partijen van eenzelfde politieke strekking in de drie gewesten (het Waalse, het Vlaamse en het Brusselse) optellen, geldt echter dezelfde vaststelling: ook de grootste politieke strekking in België, de sociaaldemocratische partijen (de Franstalige PS + de Nederlandstalige sp.a), behaalde minder stemmen dan het aantal ingeschreven kiezers dat geen stem uitbracht. Het absolute aantal niet-stemmers is het grootst in het Vlaams Gewest en het kleinst in het Brussels Gewest. Percentueel geldt het omgekeerde. In het Brussels Gewest brengt bijna een kwart van de ingeschreven kiezers geen stem uit.

Er zijn dus grote verschillen tussen de gewesten. Maar dat geldt evengoed binnen de gewesten. Relatief gesproken zijn er meer blanco- en ongeldige stemmen in landelijke gebieden. Daar is de

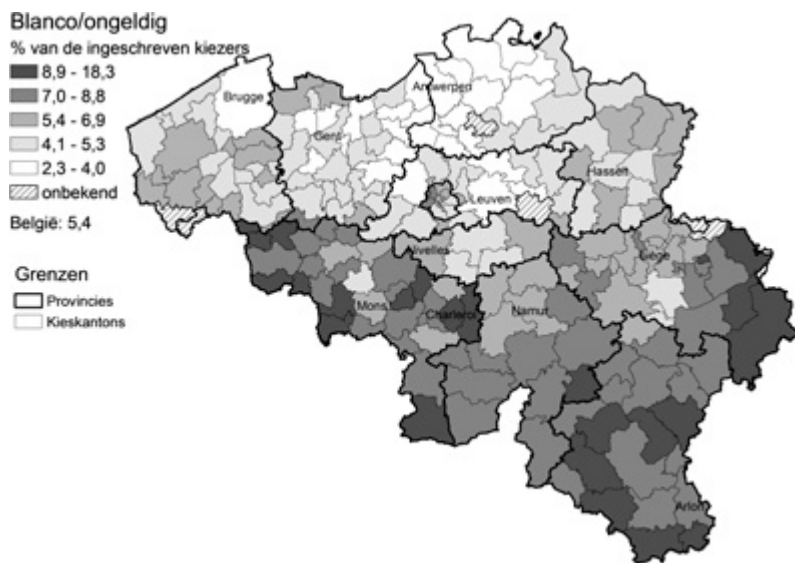
sociale controle immers groter dan in de steden en brengt men vaker 'in het geheim' geen stem uit. Dit geldt zowel voor Vlaanderen als Wallonië, al liggen de cijfers beduidend hoger in Wallonië. Dat zien we op kaart 1, die het aandeel blanco- en ongeldige stemmen geeft als aandeel van de ingeschreven kiezers. Op deze kaart zijn de namen van de provinciehoofdplaatsen aangeduid (in de provincie Henegouwen is naast Mons ook Charleroi aangeduid, dat beduidend meer inwoners telt). De vijf meest noordelijke provincies vormen het Vlaams Gewest, de vijf meest zuidelijke provincies het Waals Gewest. Het veel kleinere Brussels Gewest, officieel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, ligt ingeklemd in de provincie Vlaams-Brabant (met provinciehoofdplaats Leuven).

Kaart 1 geeft de cijfers op het niveau van de kieskantons. Een kieskanton bestaat uit een of meer gemeenten en is het meest gedetailleerde niveau waarop deze gegevens beschikbaar zijn. Een aantal kieskantons kreeg de waarde 'onbekend' (gearceerd op de kaart). Dit geldt telkens voor twee aanliggende kieskantons aan weerszijden van de taalgrens (Aubel en Voeren in het oosten en Comines-Warнетon en Mesen in het westen). In deze kantons kan men stemmen in het kanton aan de andere kant van de taalgrens, wat het beeld daar sterk vertekent. De twee andere gearceerde kantons (Lier in de provincie Antwerpen en Tienen in de provincie Vlaams-Brabant) zijn kantons waar de stemmen per brief uit het buitenland aan werden toegevoegd door de Federale Overheidsdienst Binnenlandse zaken. Deze stemmen zijn niet meer apart te onderscheiden van de daar uitgebrachte stemmen en vertekenen het beeld dus sterk. Ook in de andere provincies worden stemmen uit het buitenland aan een kieskanton toegevoegd, maar daar gaat het om de veel grotere provinciehoofdplaatsen en is de impact ervan beperkt. Meer gedetailleerde uitleg over hoe men stemt uit het buitenland of in andere kieskantons, en hoe dat verwerkt in kaarten en tabellen, kan men nalezen in het artikel 'Hoe representatief is Michel I' in SamPol, over de niet-stem bij de vorige Kamerverkiezingen.

Terwijl het aandeel blanco- en ongeldige stemmen over het algemeen hoger ligt in landelijke gebieden, geldt het omgekeerde voor de thuisblijvers: daar zijn het de stedelijke gebieden die eruit springen. Dat zien we op kaart 2. Opnieuw zijn de cijfers hoger in Wallonië dan in Vlaanderen, maar de cijfers zijn veruit het hoogst in het sterk verstedelijkte Brussels Gewest. Beide fenomenen zijn dus ruimtelijk tegengesteld, maar gezien het grotere belang van de thuisblijvers ten opzichte van de blanco en ongeldige stemmen, ligt het hoogste aandeel niet-stemmers (beide fenomenen opgeteld) wel in de steden. Een opvallende uitzondering zijn de landelijke Oostkantons. De drie meest oostelijk gelegen kantons, die na de Eerste Wereldoorlog bij België werden gevoegd, hebben altijd al een hoge niet-participatie gekend. In het meest oostelijk gelegen Sankt-Vith stemt 18% blanco of ongeldig en komt nog eens 14% niet opdagen. Bijna een derde van de ingeschreven kiezers brengt er dus geen stem uit.

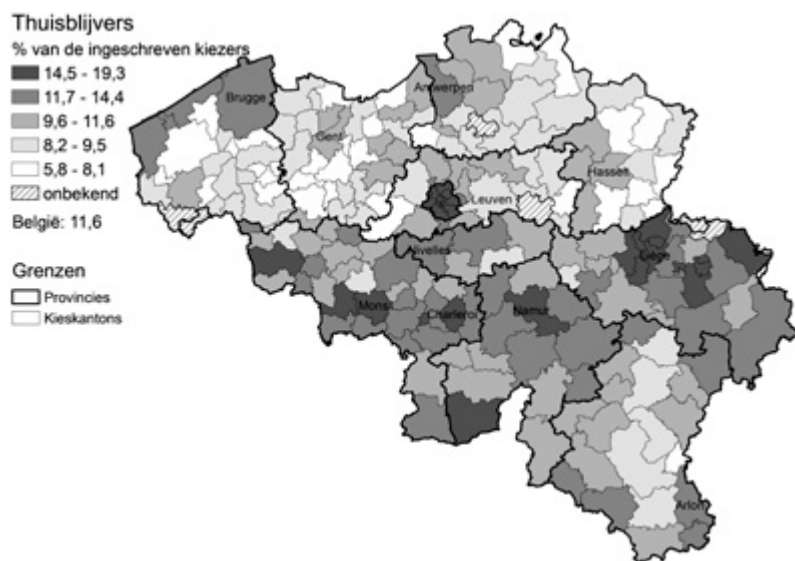
Kaart 1 - Blanco- en ongeldige stemmen, Kamerverkiezingen 2019: % van de ingeschreven kiezers.

Bron: Federale Overheidsdienst Binnenlandse zaken, eigen bewerking

Kaart 2 - Thuisblijvers, Kamerverkiezingen 2019: % van de ingeschreven kiezers.

Bron: Federale Overheidsdienst Binnenlandse zaken, eigen bewerking

Tabel 1 - Blanco/ongeldige stemmen, thuisblijvers en totale niet-participatie, Kamerverkiezingen 2019: aantal en % van ingeschreven kiezers

Bron: Federale overheidsdienst Binnenlandse Zaken, eigen bewerking

	Blanco/ongeldig		Thuisblijvers		Totaal	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Vlaams Gewest	207.015	4,2	481.973	9,8	688.988	14,0
Waals Gewest	194.430	7,4	358.472	13,7	552.902	21,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	36.650	5,9	108.631	17,4	145.281	23,3
België	438.095	5,4	949.076	11,6	1.387.171	17,0

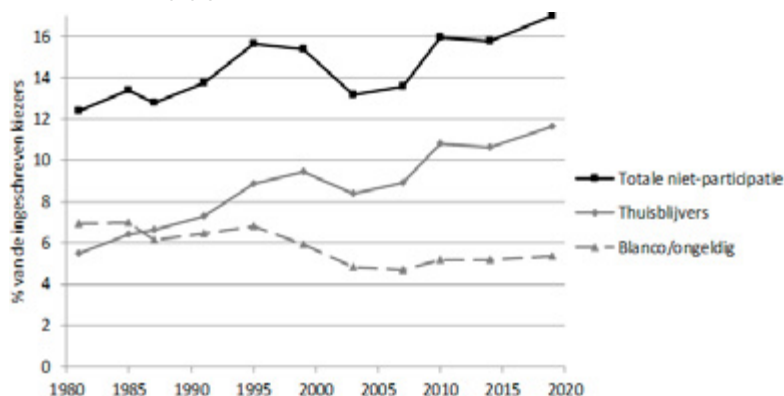
Steeds meer niet-stemmers

De grafiek (figuur 1) toont de evolutie van het Belgische stemgedrag sinds 1981, het jaar waarin de stemplichtige leeftijd werd verlaagd van 21 naar 18 jaar (en de cijfers dus vergelijkbaar worden). De grafiek toont het aandeel van de ingeschreven kiezers die blanco- of ongeldig stemde, thuisbleef en de som van beide (de totale niet-participatie). Nooit brachten meer mensen geen stem uit dan in 2019, zowel in absolute als in relatieve cijfers. Over het algemeen is het aandeel kiezers dat een blanco- of ongeldige stem uitbrengt wel gedaald; in de twee eerste verkiezingsjaren in deze grafiek was dat aandeel zelfs groter dan het aandeel thuisblijvers. Maar de stijging van het aandeel thuisblijvers door de tijd is verhoudingsgewijs veel groter. Deze verschuiving kan niet enkel toegeschreven worden aan een dalende politieke interesse. De thuisblijvers werden gaandeweg ook steeds minder (en uiteindelijk helemaal niet meer) gesanctioneerd. Deze evolutie (een dalend aandeel blanco- en ongeldige stemmen en een sterker stijgend aandeel thuisblijvers) is gelijkaardig in de drie gewesten, maar op een verschillend niveau: het laagst in Vlaanderen, het hoogst in Brussel.

Wie mag niet stemmen, en doet het dus ook niet?

Naast de ingeschreven kiezers die niet stemmen, zijn er ook meerderjarige inwoners die niet mogen stemmen: de niet-Belgen. Wanneer de (niet-)representativiteit van het kiesresultaat onderzocht wordt, moet deze groep ook meegenomen worden. Dat gebeurt in tabel 2. De tabel geeft in de eerste kolom een optelling van de blanco/ongeldige stemmen en de thuisblijvers (de totaalcijfers uit de vorige tabel), en zet daar de meerderjarigen zonder stemrecht naast. Wanneer vervolgens deze groepen worden opgeteld, komen we uit op 2.345.481 inwoners die geen stem uitbrachten. In de tabel worden deze aantallen ook uitgedrukt als aandeel van de officiële (geregistreerde) meerderjarige bevolking. Daaruit blijkt dat meer dan een kwart (25,7%) van de officiële meerderjarige bevolking geen stem uitbrengt of mag uitbrengen. In het Brussels Gewest, waar een op de drie inwoners niet-Belg is, bedraagt deze totale niet-deelname zelfs bijna de helft (48,7%).

Figuur 1 - Blanco- en ongeldige stemmen, thuisblijvers en totale niet-participatie, Kamerverkiezingen 1981-2019: % van de ingeschreven kiezers

Tabel 2 - Blanco/ongeldige stemmen, thuisblijvers en niet stemgerechtigden, Kamerverkiezingen 2019: aantal en % van officiële bevolking
Bron: Federale overheidsdienst Binnenlandse Zaken, eigen bewerking

	Blanco/ongeldig		Thuisblijvers		Totaal	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Vlaams Gewest	688.988	13,0	392.742	7,4	1.081.730	20,4
Waals Gewest	552.902	19,2	256.364	8,9	809.266	28,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	145.281	15,6	309.204	33,2	454.485	48,7
België	1.387.171	15,2	958.310	10,5	2.345.481	25,7

Dit aandeel is het kleinst in Vlaanderen, maar in absolute cijfers is de niet-deelname er het hoogst. Die is groter dan de 1.070.804 stemmen die de N-VA in het Vlaams Gewest behaalde.

Kaart 3 toont de bijna één miljoen niet stemgerechtigden meerderjarigen als aandeel van de officiële meerderjarige bevolking op het ruimtelijk niveau van de kieskantons. Meer nog dan bij de vorige kaart gaat het om een stedelijke geografie. De hoogste waarde vinden we in het Brusselse kanton Sint-Gillis: daar gaat het om meer dan de helft van de officiële meerderjarige bevolking. Hoge percentages vinden we verder in het hele Brussels Gewest en de kieskantons eromheen en in en rond de grotere steden van Wallonië en in Antwerpen. Verder vinden we ook heel wat niet-Belgen in kieskantons aan de grens met Nederland, Duitsland, Luxemburg en Frankrijk. Vaak gaat het om grensarbeiders die de (goedkopere en/of minder strikt gereguleerde) Belgische huisvestingsmarkt verkiezen boven die in hun thuisland.

Nooit brachten meer mensen geen stem uit dan in 2019

Ten slotte geeft kaart 4 de totale niet-participatie als aandeel van de officiële meerderjarige bevolking op het niveau van de kieskantons. Daarin zitten dus zowel blanco- en ongeldige stemmen, thuisblijvers als niet-stemgerechtigden. In het Brusselse kanton Sint-Gillis is de totale niet-participatie het hoogst met 63%. Ook in de meeste andere Brusselse kantons gaat het om meer dan de helft. Hoge waarden vinden we verder in en rond de grote Waalse steden, in Antwerpen en in enkele grensgebieden met Nederland, Duitsland, Luxemburg en Frankrijk.

Steeds meer niet-stemmers (bis)

Onderstaande grafiek (figuur 2) toont dat de niet-participatie bij de Kamerverkiezingen piekt in 2019. Voor het eerst bedraagt de niet-participatie meer dan een kwart van de meerderjarige bevolking. Niet alleen het aantal kiezers dat blanco/ongeldig stemde of niet kwam opdagen steeg immers, hetzelfde geldt voor het aantal meerderjarigen zonder stemrecht. Het gaat nu om 10,5% van de meerderjarige bevolking. In 1999 en 2003 was er een tijdelijke daling in het aantal niet-stemgerechtigden vanwege veranderingen in de nationaliteitswetgeving, maar daarna is te zien dat dit percentage weer gestegen is. Ook dat geldt voor de drie gewesten.

De in België geldende opkomstplicht leidt niet automatisch, en zeker niet overal, tot een representatief verkiezingsresultaat

De (niet-)representativiteit van het verkiezingsresultaat

In deze bijdrage werd nagegaan hoe groot de groep van niet-stemmers in België is, hoe die groep evolueert, en in welke mate deze groep ruimtelijk geconcentreerd is. Daaruit blijkt dat er meer ingeschreven kiezers niet stemmen, door een blanco- of ongeldige stem uit te brengen of door thuis te blijven, dan er kiezers zijn voor de grootste partij. Het gaat om meer dan 1.300.000 stemmen. Wanneer we ook de meerderjarige personen zonder stemrecht erbij rekenen, de niet-Belgen, komen we uit op meer dan 2.300.000 niet-uitgebrachte stemmen. Dat is, voor het eerst, meer dan een kwart van de bevolking. Zowel het aantal thuisblijvers als het aantal mensen zonder stemrecht neemt immers toe. In de grote steden is het aantal niet-stemmers het hoogst. In heel wat Brusselse kieskantons gaat het zelfs om meer dan de helft van de meerderjarige bevolking. Dat betekent dat de in België geldende opkomstplicht niet automatisch, en zeker niet overal, leidt tot een representatief verkiezingsresultaat. Het verkiezingsresultaat wordt in een aantal kieskantons immers bepaald door een minderheid van de (meerderjarige) bevolking. Alleen daarom al verdient het aantal niet-stemmers bij de volgende verkiezingen meer dan nu de aandacht, en niet alleen het aantal stemmen voor de politieke partijen.

Literatuurselectie

Ackaert J., Wauters B. & Verlet D. (2011) Turnout at local elections: the relevance of contextual variables, paper voor het Politicologenmaal - Amsterdam, 9-10 juni 2011, 21 p.

De Maesschalck, F. (2014) Hoe representatief is Michel I? Samenleving en politiek, 21, nr. 10, pp. 54-67.

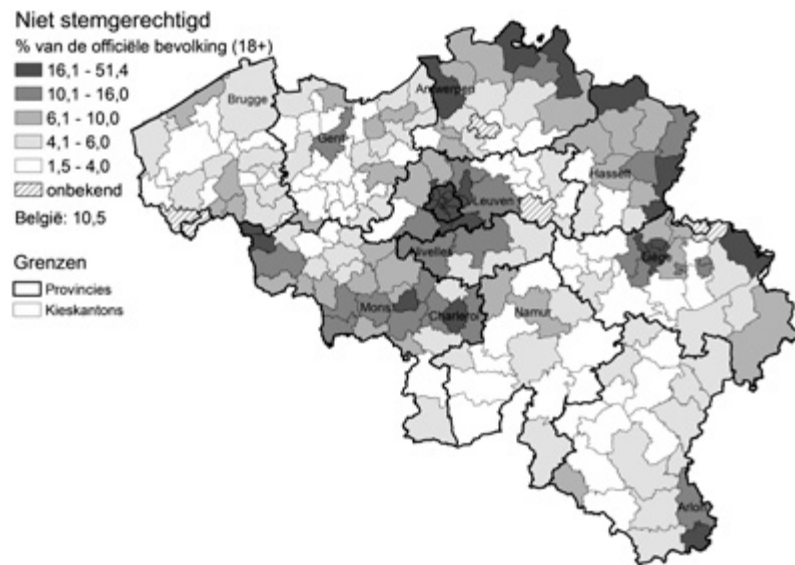
De Maesschalck, F. (2018) Hoe representatief waren de gemeenteraadsverkiezingen van 2018? Samenleving en politiek, december 2018 (losse bijdrage: <https://www.sampol.be/2018/12/hoerepresentatief-waren-de-gemeenteraadsverkiezingen-van-2018>)

Verlet D., Ackaert J. & Wauters B. (2010) Een Meuriske doen? Stemverlet! Samenleving en politiek, 17, nr. 7, pp. 4-15.

Filip De Maesschalck (demaesschalckfilip@gmail.com) is doctor in de geografie en werkzaam bij het Steunpunt Data & Analyse van de provincie Vlaams-Brabant. Hij publiceerde verschillende artikels over electorale geografie in België, de laatste jaren vooral over niet-participatie.

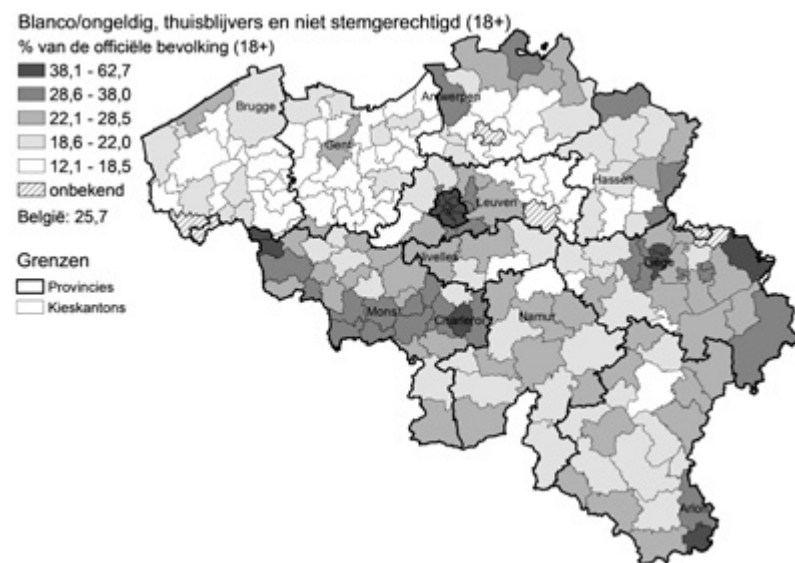
Kaart 3 - Blanco- en ongeldige stemmen, Kamerverkiezingen 2019: % van de ingeschreven kiezers.

Bron: Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken, eigen bewerking

Kaart 4 - Blanco- en ongeldige stemmen, Kamerverkiezingen 2019: % van de ingeschreven kiezers.

Bron: Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken, eigen bewerking

Figuur 2 - Blanco- en ongeldige stemmen, thuisblijvers, niet stemgerechtigden en totale niet-participatie, Kamerverkiezingen 1981-2019: % van de officiële bevolking (18+)

